

PAPER DETAILS

TITLE: 1950-1960 Arasi Türkiye`de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar/ Socio-Economic Policies Applied In Turkey Between The Years Of 1950-1960

AUTHORS: Osman Kanca

PAGES: 47-63

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183048>

1950-1960 ARASI TÜRKİYE’DE UYGULANAN SOSYO-EKONOMİK POLİTİKALAR

Arş. Gör. Osman Cenk KANCA

Kafkas Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü, osmancenkkanca@hotmail.com

Özet

Demokrat Parti 1950 yılında 27 yıllık tek parti iktidarına seçimle son vermiştir. DP iktidarı döneminde siyaset, halkın tabanına yayılmış böylelikle Türk siyasal hayatına pozitif katkıda bulunurken baskıcı devletçi anlayıştan milli, liberal bir sosyo-ekonomik yapının doğmasını sağlamıştır. Tarım reformu, dış ticaretin serbestleştirilmesi, yatırım harcamalarının yükselişi, sanayileşmede özel sektöre öncülük verme, işçilere yönelik sosyal politika yasalarının çıkarılması dönemin en belirgin özellikleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de katı politik yapı son bulmuş ve ülke tarihinin en önemli değişimine tanık olmuştur. Çalışmada DP dönemindeki sosyo-ekonomik politikalar incelenmiştir. Bu inceleme gerçekleştirilirken bazı makro ekonomik göstergelerden yararlanılmıştır. Çalışmanın bir durum tespit araştırması olmasından hareketle anılan dönemin ilk yarısında gerek sosyal gerekse ekonomik gidişatın iyi olduğu izlenmiştir. Ancak dönemin ikinci yarısı itibariyle üstteki gelişmelerin tam anlamıyla sağlanabildiğini söylemek güçtür.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Sosyo-Ekonomik Politikalar, Siyasal Tarih, Adnan Menderes.

SOCIO-ECONOMIC POLICIES APPLIED IN TURKEY BETWEEN THE YEARS OF 1950-1960

Abstract

Democratic Party has given an end to one party-rule lasting for 27 years in 1950. During DP rule reign, the policy was spreaded to the public so while making a positive contribution to the Turkish political life it also provided to make a national, liberal, socio-economic structure than from a repressive state understanding nation. The most remarkable features of the period were agricultural reform, freedom in foreign trade, the increase of investment expenditures, giving priority to private sector industrialization, legacy of social policy laws to the workers. In terms of these situations, the strict politic system in Turkey is ended, and the country witnessed its most remarkable changing. In study, the socio-economic policies during Democratic Party were studied. While doing the research some macroeconomic indicators were used. As this study is a situation determination research in both the social and economic the first half of the period were observed as fine. But, as of the second part of the reign, it is difficult to say that mentioned developments could be provided exactly.

Key Words: Democratic Party, Socio-Economic Policies, Politics History, Adnan Menderes

1. Giriş

Türkiye ekonomisinde 1950 - 1960 yılları arasındaki dönem Demokrat Parti dönemi olarak bilinmektedir. Bu dönemin ekonomi politikalarının özünde; devletçi ekonomik politikalardan liberal ekonomik politikalara geçiş, tarım sektörüne öncelik verme, sanayileşmeyi özel sektör öncülüğünde gerçekleştirme ve son olarak dış ekonomik ilişkilerde liberalleşme vardır. 1950 sonrasında çok partili demokratik düzene geçiş, bunun yarattığı genel heyecan ve “demokrasi”nin geniş halk kitleleri tarafından değerlendirilmesi iktisadi sonuçları çok büyük olan değişmelere yol açmıştır. Geniş bir halk kitlesi demokratik haklarla, sosyal ve ekonomik hakları belli ölçüde bir arada değerlendirmiş ve hayat standartlarını yükseltme, bunu talep etme ve bunu sağlayacak yolları arama çabasına girmiştir. DP dönemi, hızlı büyüme amacının; devletin ekonomideki yerinin küçültülerek, kamu yatırımlarının artırılarak ve özel teşebbüsün geliştirilerek yapılmak istendiği bir dönemdir (Kongar, 1998: 60). Ancak 1950–1960 dönemi özellikle bu dönemin ikinci yarısı gelir bölünüşünde büyük farkların belirdiği ve bunun neden olduğu huzursuzlukların sosyo-politik sorunlar doğurduğu bir dönem olmuştur (Taş, 2004: 1). Bu dönem liberalleşmenin ve anti-devletçi ekonomik politikaların uygulandığı bir dönemdir.

DP dönemine ilişkin sosyo-ekonomik politikalar bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda, makalenin amacı DP dönemindeki uygulanan sosyal ve ekonomik politikaların ne olduğunun ve nasıl bir seyir izlediğinin tespit edilmesidir. 1950 ve 1960 yılları arasındaki sosyo-ekonomik gelişmelerin incelenmesi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Çalışmada öncelikle II. Dünya Savaşı sonrası gelişmeler ele alınmış, DP dönemindeki sosyal politikalara değinilmiş daha sonra incelenen dönemin temel makro ekonomik göstergeler ışığında ekonomik analizi yapılmıştır.

2. Savaş Sonrası Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmiş olduğu Mayıs 1945 günlerinde bütün dünya sevinirken Türkiye'de 'siyasal güç' ile 'ekonomik güç' arasındaki çatışma yeni boyutlar almıştır. Örneğin Hükümet, tüm karşı koymalara rağmen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu çıkarmıştır. Yasa özel ormanların ve büyük toprak sahibi ailelerin arazilerinin bir kısmının kamulaştırılmasını öngörmüştür. Temel amaç topraksız çiftçileri toprak sahibi yapmaktır. Ancak yasanın çıkmasına ve uygulamaya konmasına karşı çıkan büyük toprak sahibi ünlü politikacılar Adnan Menderes, Emin Sazak, Cavit Oral ve Fevzi Karaosmanoğlu muhalefetlerini sürdürmüşlerdir. CHP yönetimi, A. Menderes ve Fuat Köprülü'yu basın yoluyla Parti'ye ve Hükümete ağır eleştiriler yönelttikleri için ihraç etmiştir. Bu ihraç kararına karşı çıkan C. Bayar ve R. Koralan'da Parti'den istifa etmiştir (Burçak,1979).

Ülkede her türlü yokluğun, kıtlığın ve yoksulluğun nedenini “Devletçilik” olarak gösteren bu dört politikacı, bir yandan yoksul halk kitlelerinin umudu olurken, diğer yandan 'Savaş Zenginleri'nin büyük maddi desteğini sağlamışlardır.

CHP içinde üst düzey görevlerde bulunmuş olan bu dört politikacı ortamı uygun görüp 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’yi kurmuşlardır. Anti-devletçi iktisat politikalarını savunan DP kurucuları Hükümeti erken genel seçime gitmeye zorlamıştır. 21 Temmuz 1946’da yapılan seçimlerde anılan parti 62 milletvekili ile Meclise girmeyi başarmıştır. DP bu dönemde basın özgürlüğünün en büyük savunucusu olmuştur. Buna karşılık DP’nin iktidara gelmesinde basın önemli rol oynamış, DP’yi kurtarıcı olarak kamuoyuna sunmuştur. CHP bu gelişmeler karşısında 1947’de yapılması gereken genel seçimleri erkene alarak (21.07.1946), DP’nin yükselişinin önünü kesmeye çalışmıştır (Topuz, 1972: 170).

Seçim sonrasında istifa eden Ş. Saraçoğlu yerine Recep Peker yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Peker hükümeti dünyada meydana gelen yeni siyasal, askeri ve ekonomik dengeleri de dikkate alarak, ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde ve sanayileşme hedeflerinde yeni düzenlemelere girişmiştir. Örneğin gerçekçi kur politikası arayışı içinde 7 Eylül 1946’da TL, ABD Doları karşısında %50 oranında devalüe edilmiştir. Yani bir ABD Doları 280 kuruş olmuştur (Çelebi, 2001: 59). Önceki hükümet tarafından hazırlanan planda yer alan ağır sanayi projeleri rafa kaldırılmıştır. Öngörülen yatırımların finansmanında ABD’den sağlanacak yardım kredilerine bel bağlanmıştır. Ancak Peker Hükümeti devalüasyon kararına ve büyük sermayeye verilen tavizlere karşın, kamuoyunda aradığı desteği bulamamıştır. Zira dış ticaret açık vermeye devam etmiştir. ABD’den beklenen mali destek sağlanamamıştır. Artık siyasal istikrarsızlık öyle boyutlardaydı ki ülkede ekonomik istikrara yönelme mümkün olmuyordu. Peker hükümeti istifa edince Eylül 1947’de yeni hükümeti Hasan Saka kurmuştur. Fakat ülkede siyasal ve ekonomik istikrarsızlık önlenemiyordu. Anti-devletçi akımlar toplumun her kesiminde ve ülkenin her yerinde Demokrat Parti etrafında toplandıkça, hükümet iş yapamaz hale gelmiştir. Muhalefetin ve İstanbul basınının baskı ve karşı çıkımlarına dayanamayan Saka hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. CHP’nin 27 yıllık yönetiminin son hükümetini Şemsettin Günaltay Ocak 1949’da kurmuştur. Artık ülkede iktisadi yatırımlar, ekonomik politikalar değil siyasal konular ve reformlar tartışılıyordu. Bu tartışma ve çatışmalar 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan dürüst ve demokratik seçimle son bulmuştur. Oyların %53’ünü alan Demokrat Parti tek başına iktidar olmuştur ve mecliste 408 sandalye ile temsil edilme hakkı kazanmıştır (Kartal, 2003: 278).

Böylece halkın çok büyük desteğini alarak, CHP’nin Atatürk’ün önderliğinde başlattığı ‘Devletçilik’ dönemi önce duraklama, sonra çökme sürecine girmiştir. Bu gelişmede DP’nin 1946’dan itibaren büyük sermayeyi ve İstanbul basınına yanına alarak yürüttüğü anti-devletçi propagandaların çok etkili olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca DP’nin, İkinci Dünya savaşı sonundaki özel koşullardan yararlanarak ortaya çıkması ve önce, yaptığı muhalefet ile sonrada gösterdiği, izlediği iktidar niteliği ile siyaseti ve ekonomiyi kitleye yayma anlamında bir toplumsallığa ulaştırma dinamiği teşkil ettiği bir gerçektir (Savcı, 1970: 3).

3. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

3.1. Dönemin Politik Açıdan Analizi

1950’de Türkiye’de her açıdan yeni bir dönem başlamıştır. Seçim sonrası CHP’de büyük bir şok yaşanıp seçim sonuçlarının tam bir sürpriz olduğu belirtilirken, DP’de ise iktidar olmanın getirdiği bir telaş yaşıyordu (Ulus, 1950). 14 Mayıs 1950 seçimleriyle Türkiye’de ilk kez demokratik bir yolla ve halkın özgür iradesiyle CHP iktidarı yitirmiş ve 1946’da başta Celal Bayar olmak üzere bu partiden ayrılan dört milletvekili tarafından kurulan Demokrat Parti seçimleri kazanmıştır. Bu yeni siyasal oluşum ve çok partili parlamenter sisteme geçiş, ülkede büyük bir coşku ve umut yaratmıştır. Demokrasinin bütün kurum ve kuralları ile iyileşeceği umulmuştur. 15 Mayıs 1950’de CHP’den iktidarı devralan DP’nin programı, demokratik düzene övgülerle ve ona inancını belirleyen açıklamalarla doludur. Programın birinci maddesinde şöyle demektedir: “Siyasal yaşamımızın birbirine karşılıklı saygı gösteren partiler ile yönetimine inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve genel siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet amacıyla kurulmuştur” (Talas, 1992: 130). Örneğin özerk ve özgür üniversite, özgün sendika, özgür toplu sözleşme etkinliğinden soyutlanmamış grev hakkı, özgür meslek kuruluşları, toplantı ve gösteri yürüyüşü, protesto özgürlüğü, özgür basın, bağımsız bir yargı gibi gelişmeler gerçekleştirilmelidir. Bu son derece olumlu demokratik yaklaşımlar doğal olarak sosyal politikaya ve demokrasinin çoğulcu niteliğine dönük açıklamaları da arkasından getirmiştir.

Ülkede seçim sonuçlarının yarattığı şok yavaş yavaş azalmış, artık Cumhurbaşkanının kim olacağı kamuoyunu meşgul etmeye başlamıştır. Celal Bayar en güçlü aday olarak gösteriliyordu. 21 Mayısta toplanan DP meclis grubunda, Celal Bayar, cumhurbaşkanlığı adaylığına seçilmiştir. 22 Mayıs 1950 günü IX. Dönem TBMM toplanmıştır. Mecliste yapılan seçimler neticesinde, Celal Bayar üçüncü Cumhurbaşkanı, Refik Koraltan Meclis Başkanı seçilmiştir. Adnan Menderes de başbakan olarak DP’nin ilk kabinesini kurmakla görevlendirilmiştir. 24 Mayısta da İsmet İnönü CHP genel başkanı olmuştur (Ulus, 1950).

3.2. Demokrat Parti Programında Sosyal Politika

Demokrat Parti iktidara gelirken programında işçilerin menfaatlerini korumaya yönelik önemli ve olumlu ilkelere yer vermiştir. Savaş yıllarında (1939 - 1945) yüksek enflasyon, bir pahalılık dönemi yaşanmış ve bu durumdan doğal olarak en çok işçiler etkilenmiştir. Yaşam ve çalışma koşulları bozulmuştur. Savaş içinde Zonguldak ili bölgesindeki kömür madenlerinde bir tür zorunlu çalışma uygulanmasına başlanılmış olması, bu ilin sınırlarını aşan oldukça yaygın bir huzursuzluk yaratmıştır. Demokrat Parti bu durumları iyi kullanmış ve programına da daha adil bir toplum oluşturmaya ve işçilerin yararına dönük hükümler koymuştur. Programın 5. maddesinde sosyal adalet ve dayanışmadan söz ettikten sonra, “insanlık onurunun korunması için, çalışmak isteyen her işsiz yurttaş iş bulunmasını, ihtiyarlık, hastalık ve sakatlık gibi durumlarda yurttaşların yardım

görmelerini, demokrat bir toplumun başlıca amaçlarından sayarız” denilmektedir. 6. maddede işbölümünün doğal sonucu olarak toplumda var olan çiftçi, işçi, tüccar, sanayici, serbest meslekler ve memurluk kesimlerinin karşılıklı çıkarlarının sosyal adalet ve dayanışma durumlarında uyum içinde oluşmasının gereği vurgulanmaktadır. Fakat daha önemli bir açıklama programın 7. maddesindedir. Burada, “Genel yaşamda her bakımdan dengeli ve uyumlu bir gelişmenin sağlanması için, yalnız siyasal partiler kurulmasını, yani yalnız siyasal alanda örgütlenmiş olmayı yeterli görmüyoruz. Ulusumuzun ekonomik ve toplumsal alanlarda da hızla örgütlenmesi ve daha bilinçli bir birliğin oluşması için işçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin, serbest meslek mensuplarının, memur ve öğretmenlerin, yüksek öğretim öğrencilerinin mesleksi, toplumsal ve ekonomik amaçlarla dernekler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz” denilmektedir (Dağlı ve Aktürk, 1988). Bu çok olumlu, demokrasinin çoğulcu yanını ve niteliğini oluşturmayı öngören ve savaş sonrası demokrasi anlayışının temel felsefesine, ilkelerine açılan yaklaşımlar gerçekten sevindiriciydi. Türk toplumunun çağdaşlaşma yolunda girişebileceği atılımlara geniş kapılar açıyordu. Toplumun hemen bütün kesimlerine örgütlenme hakkının tanınması, yani sendika, dernek ve meslek kuruluşlarının serbest olarak kurulabilmeleri gereğinin yararına inancın herhangi bir kuşkuyla yer vermeden açıklanmış olması, çağdaş bir toplum yaratmaya dönük önceki devrim, atılım ve çabaların sürdürüleceği umudunu ve sevincini pekiştiriyordu. Bununla birlikte maddenin son fıkrası anlaşılması ve yorumu güç bir nitelik taşıyordu. Bu fıkra da deniliyordu ki, “Bütün bu meslek ve dayanışma örgütlerinin tüzel kişi olarak her türlü siyasal etki ve amaçlar dışında kalmaları koşulu ile işçi sendikalarının grev hakkının tanınması fikrindeyiz” (TBMM Tutanak Dergisi, 1950). Fıkra’dan; grev hakkının tanınmasının siyasal etki ve amaçlar güdülmeksizin verilebileceği anlaşılmaktadır. Ancak siyasal etki ve amaç dışı kalmak deyimi de çok açık ve anlamlı görünmemektedir. Aslında grev hakkının tanınacağına ilişkin kesin bir açıklama da yoktur. Çünkü maddede görüldüğü üzere saptanması güç bir koşula bağlanmış olan tanım tam bir yükümlülük içermiyor, sadece fikri bir durum arz ediyordu. Bu bağlamda fıkranın saydam ve anlaşılır olduğunu söylemek imkânsızdır. Bundan dolayı, DP iktidarda kaldığı on yıl boyunca grev hakkını tanımak konusunda net bir tavır takınmamıştır. Ayrıca söz konusu maddede yer alan işçi, memur ve öğretmenlere sendika hakkının tanınacağını açıklayan yükümlülük üzerinde de on yıl boyunca aktif bir düzenleme yapıldığı söylenemez.

3.3. Demokrat Parti Hükümet Programlarında Sosyal Politika

Demokrat Parti liberalizmi savunmuştur. Savaş döneminde yükselen sınıfların yanı sıra savaşın sıkıntılarını çekmiş kitlelerin de sözcülüğünü üstlenmiştir. CHP’nin uyguladığı sosyal politikalara duyulan tepki DP’nin sosyal görüşlerini etkilemiştir. Şöyle ki; Parti programının 17. maddesinde, “Devletçiliği, ekonomik alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an önce doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah düzeyini yükseltmek için, devletin gerek doğrudan doğruya ekonomik faaliyetlere girişmesi, gerekse düzenleme, özendirme

ve yardım yollarıyla özel biçimde ve hızla gelişmesinde görev alması şeklinde anlıyoruz. Özel girişim ve sermaye faaliyet ve işlerinin devlet tarafından düzenlenmesi, özel girişim çıkarlarıyla genel çıkarların uyumlu duruma getirilmesi ve korunması zorunluluğundan ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz, ekonomik koşulların ve gereksinimlerimizin çizdiği yoldur.” denilmektedir (Talas, 1992: 132). Programın genel ilkeler bölümündeki bu açıklamalarda görüldüğü gibi, devletçilik tamamen reddedilmemiştir. Ülkenin sosyo-ekonomik durumuna göre bir devletçi yol izleneceği açıklanmıştır.

1949’da Demokrat Parti’nin II. Büyük Kongresinde kabul olunan programdaki devletçilik ilkesi, 1950’deki ilk hükümet programından başlayarak liberalizme yönelmiştir. Gerçekten, I. Adnan Menderes Hükümetinin programında şu düşüncelere yer verilerek parti programının, yukarıda değinilen devletçilik ilkesi ile çelişkili bir durum ortaya çıkmıştır (Doğan, 1957: 15). Parti programında, “Bundan böyle, kamu niteliği göstermeyen alanlarda işletmeciliğe geçmeyeceğimiz gibi çeşitli nedenler altında kurulmuş olan işletmeleri, kamu hizmeti gören ve ana sanayi ile ilgili olanlar dışında belli bir plan içinde elverişli koşullarla bir bir özel girişime devretmeye çalışacağız. Devlet iktisadi kuruluş ve girişimlerinin ekonomik yapı üzerinde oluşturdukları ağırlığı hafifletebilmek için yönetim ve denetimlerini de daha sağlam esaslara bağlamak ve yararsız görülen örgütleri kaldırmak kararındayız.” İşte, bu iki programın yansıttığı bu iki ayrı anlayış içinde DP’nin ilk hükümet programında izlenecek sosyal politikalara ilişkin olarak şu açıklamaları vardı: “Ülkemizde çalışma yaşamını ve işverenlerle işçi ilişkilerini sosyal adalet ilkelerine uygun olarak yasa yollarıyla düzenlemek, çalışanların yaşam düzeyini genel yaşam düzenimizle ve ülkenin ekonomik olanaklarıyla uygun surette yükseltmek, toplumda sosyal güveni sağlamak amacımız olacaktır” denilmektedir ([www.tbmm.gov.tr/hukumetler/ HP19 .htm](http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm)).

Parti programında, ayrıca “demokrasi ilkelerine göre doğal bir hak olarak tanıdığımız grev hakkını öteki demokrat ülkelerde olduğu gibi, sosyal düzeni ve ekonomik uyumu bozmayacak biçimde yasallaştıracamız” denilmektedir. Parti programının 88. maddesinde “batı demokrasilerin de kabul edilen esaslar içinde işçilere, ücretli tatiller veya ücretli izinler sağlanması olanakları araştırılacaktır” denilmektedir.

Şimdiye kadar ki açıklamalardan, Demokrat Partinin sosyal devlet anlayışı çerçevesinde işçilere yönelik pozitif bir yaklaşım içerisinde olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

3.4. 1950 –1960 Döneminin Belli Başlı Sosyal Politika Yasaları

DP iktidara ulaştıktan sonra (14 Mayıs 1950) gittikçe liberalleşerek, işçi sınıfına yönelik politikalara önem vermiştir. Bu bağlamda işçiler 1957 seçimlerine kadar DP’yi sürekli desteklemişlerdir. İşçilerin toplu olarak kullandıkları sendikal haklar konusunda zaman zaman iyileştirme yoluna gidildiği gibi uygulamada,

özellikle hükümet–sendikacılık hareketi ilişkilerinde, 1953 sonrasında başlayarak sendika hakkı ve özgürlüğü konusunda sıkı bir görüş birliği ortaya çıkmıştır. Sermayeyi güçlendirme ve bu kesime daha çok birikim olanakları sağlayarak sanayi kesiminde yatırımları özendirme ve bu yoldan ekonomik büyümeyi hızlandırma politikası hükümet – işçi sınıfı ilişkilerinde genelde ve uzun dönemde sağlıklı olan bir yolun açılmasına neden olmuştur. Bu çerçevede ekonomi ile sosyal hayatı dengede tutmak, refahı yaymak ve sosyal adalet ilkelerini egemen kılmak savaş sonrasının yaygın ekonomik ve sosyal politikalarını oluşturuyordu (Sanal, 2002: 13). DP, 1950-1960 döneminin yüksek kalkınma hızının (%7-8 dolayında) sağladığı olanakları hakça bölüştürme ve sağlıklı bir gelir dağılımı yakalama fırsatı olarak değerlendirdi. Bu dönemin sosyal politikaları bu rakamların etkisiyle aşağıdaki yasaların çıkarılması ile taçlandırılmıştır.

Dönem boyunca çıkarılan yasalar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Hastalık ve analık sigortası yasası,
- İş mahkemeleri yasası,
- Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki iş ilişkilerinin düzenlenmesi,
- Deniz iş yasası,
- Öğle dinlencesi yasası,
- Ek ödeme yapılması yasası.

3.5. Dönemin Ekonomi Politikası Açısından Analizi

İktisadi ve siyasi alanda liberalizmi savunan Demokrat Partinin amacı hızlı büyüme olmuştur (Eroğul, 1990: 41). Kendi deyimleriyle “İktisadi cihazlanmayı hızlandırmak, bütçede yatırımları genişletmek, özel sektörü hukuki ve fiili emniyet altına alacak tüm düzenlemeleri yapmak ve geliştirmek, yabancı sermayeden faydalanmak, üretim hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve bürokratik engellerden kurtarmak, mevcut sermayenin üretime akmasını sağlamak, böylece kişiler için uygun girişim ortamı oluşturmak” iktisat politikasının temel hedefleriydi.

1950’den sonra ekonomik alanda görülen uygulamalar, kısmen de olsa söylenenlere uygun gerçekleşmiştir. Ancak, 1950’den sonra, ‘liberal’ diye nitelendirilen siyaset, 1930–1946 döneminde “devletçi” diye nitelendirilen uygulamalarla paralellik gösterdiği durumlarda söz konusuydu. Şöyle ki, 1930’dan sonra uygulanan “devletçi” siyaset, kapsamlı bir planlama ile yönetilecek “kolektivist” bir ekonomiyi öngörmekteydi ancak tam tersine bu devletçiliğin ardında yatan temel fikir, özel girişimcilerin yatırım yapmadıkları alanlara yatırım yaparak özel kesimin eksikliklerini tamamlamak amacına yönelik olmuştur.

Bir diğer durum, 1950’den sonra uygulanan “liberal” siyaset öne sürüldüğü kadar “liberal” değildir. “Liberal” olmaktan çok “müdahaleci” bir nitelik taşıyordu. Her ne kadar resmen yâdsınmışsa da, devletçilik, Demokrat Parti Hükümeti zamanında da sürdürülmüştür. Bu sürdürme, seçim zamanlarında devletçiliğin

suçlanmasına ve özel girişimciliğin resmen yerine konmasına karşın gerçekleşmiştir (Rozaliyev, 1978: 307).

İki dönem arasında yalnız temel uygulamalar değil, aynı zamanda bu uygulamalardan sorumlu olan kişilerde aynı kalmıştır. Örneğin, devletçilik döneminde, özel girişim kesimine kimi kısıtlamalar getiren “Sür Prodüksiyon Nizamnamesi”nden sorumlu olan Celal Bayar Demokrat Parti’nin kurucuları arasındaydı ve 1950-1960 yılları arasında Türkiye’nin üçüncü Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır.

Dönem içinde, kamu kesiminin imalat sanayindeki katma değer payı 1955 sonuna kadar % 50’nin üzerindedir. Aynı dönem içinde, sabit sermaye yatırımları içinde kamunun payı, 1951’den sonra biraz azalarak 1954’e kadar % 50’nin altında kalmış, sonra yeni ekonomik kararların alındığı ve bu arada Türk Parasının değerinin düşürüldüğü 1958 yılına kadar % 50’nin üzerindeki durumunu sürdürmüştür (Albayrak, 2007: 1-20).

Yeni hükümetin yönetimi altında, devletin ekonomik etkinlikleri içindeki rolünün fazla bir değişiklik göstermediği açıktır. Demokrat Parti, Parti ve Hükümet Programlarında tersi öne sürülmüş olsa da, kamu kesimi üzerinde öncü ve egemen durumunu korumuştur. Temel ekonomik anlayış ve uygulama değişmemiş olmakla birlikte, hiç kuşkusuz, Demokrat Parti yönetimi altında kimi yeni gelişmeler gerçekleştirilmiştir. İlk değişikliklerden biri, planlama anlayışının bütünüyle yadsınması olmuştur. DP hükümetinin ilk yıllarında, 1947 Planı’nın genel ilkelerine göre uygulamalar yapılmakla birlikte artık “plansız” dönem başlamıştır (Boratav, 1995: 78).

4. Dönemin Ekonomik Analizi

Demokrat parti, 1950-1954 yılları arasındaki icraatları ile millet faktörünü siyaset arenasına dahil etmiş, özellikle köylü kesimin büyük desteğini almıştır. O yıllarda köy nüfusunun çok fazla olması, köy oylarını alan partinin seçimleri kazanması sonucunu doğuruyordu. Traktör sayısındaki büyük artış, tarımsal krediler ve hepsinden önemlisi köylünün ürününü satacağı pazarlara ulaşması gibi tarım politikaları köylüyü çiftçi yapmıştı. Öte yandan limanlar, barajlar, köprüler köy içme suları gibi hizmetler sayesinde Türkiye adeta şantiyeye dönüşmüştür (Yücel, 2001: 102).

Demokrat Parti iç ve dış baskılar altında uluslararası ekonomik sistemle bütünleşme denemesine girdiğinde, geçici birtakım olumlu göstergelerin verdiği iyimserliğe dayanmıştır. Marshall yardımıyla gelen traktörlerle Hazine topraklarının, meraların ekine açılması ve tarım için olumlu hava koşulları, seferberlik sona erip genç erkek nüfusla iş kaynaklarının tarıma dönmesi eklenince tarım üretimi 1947-1953 arasında yılda %10’un üzerinde artmıştır (Şahin, 1995: 100). Ayrıca Kore Savaşının getirdiği yüksek konjonktür (1951-1953) dünya piyasasında hammadde fiyatlarını fırlatmış ve pazarları genişletmiştir. Nihayet Türkiye’nin İkinci Dünya

Savaşı yıllarında 127 ton altın ve 13 milyon Dolar döviz rezervleri bulunmaktaydı (DİE, 2003). Ne var ki, 1953 yılının sonuna gelindiğinde bunların tümü tükenmiş üstelik hava koşulları da tersine dönmüştür.

1950’de 22,3 milyon \$ olan dış ticaret açığı liberasyonun etkisiyle daha 1952’de 193 milyon \$’a varmıştır. Bunun üzerine Merkez Bankası’nda serbest bırakılan altın satışları durdurulmuştur; bu uygulamanın nedeni rezervlerin üçte birinin bir iki yılda tükenmesi olmuştur. 1953’te ithalat liberasyonuna da son verilmiştir; çünkü ihracat artmaktaydı (İ.İ.T.A., 1973: 15). 7 Eylül 1946 devalüasyonuna rağmen, 1953’te doruk noktasına çıkan ihracat (396,1 milyon \$) Kore konjonktürü bitince 1953 rakamına 1960 sonrasına kadar bir daha ulaşamamıştır (Altan, 2006: 63). Buna karşılık, ticari kredili ithalat ve dış yardımlar, 1955 sonuna kadar ithalatı canlı düzeyde tutmuştur. 1920’li yılların başından beri değişmeyen 5-6 kalem ihraç malı ilksel ürünle (tütün, pamuk, fındık, kuru üzüm, incir gibi) programın öngördüğü serbestleştirmelerin sürdürülmemesi olağandı; üstelik dünya pazarında ürün fiyatları gerilerken yeni bir devalüasyondan da pek fazla beklenti olamazdı. Nitekim 1955-57 arasında, mal kıtlığının hızlandırdığı fiyat artışları yılda %20’ye yükselirken, 1958’de TL/\$ kuru fiilen 2.80 TL/1 \$’dan 9 TL/1\$’a düşürüldü. Ne var ki, 1959-1961 arasında da ihracat 320-350 milyon \$ arasında sabit kalmıştır, artmamıştır (Kazgan, 1999: 94).

1954 ve izleyen yıllarda krediler kısınca ithalatın düşmeye başlaması iç ticaret hadlerini hızla sanayi lehine değiştirmiştir. Dış konjonktürün tarım aleyhine ve sanayi lehine değiştirdiği fiyatlarda bu eğilimi desteklemiştir (Sertel, 1999: 124). Ayrıca nüfus artışının hızlanması, kentleşmenin ivme kazanması ve tarımın pazara açılması iç pazarı genişletmeye başlamıştır. Buna kentlere akınla birlikte düşük ücretli emek kullanım olanağının ortaya çıkması eklenmiştir. Ayrıca içerde kredi genişlemesi ve dışardan borçlanma olanaklarının özel kesimde sermaye birikimini genişletmesi; yabancı şirket ortaklığı, lisans ve know-how anlaşmalarının da teknoloji sorununa çözüm getirmesi bu bağlamda etkili olmuştur.

Bu dönemde, liberal iktisat politikalarını savunan DP hükümetinin uyguladığı başlıca politikalar ise şöyle sıralanabilir (Kazgan, 1988: 264);

– Bu dönemde devlete ait fabrikalar satışa çıkarılırken Devlet Deniz Yolları ve Devlet Hava Yolları birer Anonim Şirkete dönüştürülüp yabancı sermaye ortaklığına açılmıştır. Sermaye piyasasının gelişmemiş olması, kamu kuruluşlarının anonim şirket statüsünde olmaması ancak bunların satılabileceğinin önünün açılması zamanlama açısından yanlış olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca aynı dönemde kibrit-çakmak tekeli ve yerli mallar pazarları lağvedilmiştir. 1950’de toplam yatırımların %57’sini yapan özel kesimin payı 1959’da %38’e kadar düşmüş; buna karşılık özel sektöre devredileceği söylenen KİT’ler konusunda 1950-1960 dönemde elle tutulur bir başarı sağlanabilmiş değildir. Tam tersine dönen konjonktür gereği KİT’ler korunmuş hatta devlet tarafından kaynak kullanmak suretiyle desteklenmiştir. Özel kesimin KİT’leri satın alma/devralma konusunda sermaye sıkıntısı çekmesi bu kuruluşları sanayi üretiminde önemli bir noktaya

taşımıştır. Ayrıca bu kuruluşlar ihtiyaç kaygısı taşımaksızın politika malzemesi olarak görülmüş ve siyasal iktidarlar taraftarları için birer istihdam alanı olarak kullanılmıştır (Kuyucuklu, 1986: 198).

- 1950 yılında %60 oranında libere edilen ithalat kısa süre sonra %65'e kadar yükselmiştir. 1953 yılına gelindiğinde ortaya çıkan döviz darboğazı sonucunda ithal ikamesinin araçları olan, kotaları, ithal yasaklarını ve yüksek gümrük duvarlarını uygulamak zorunda kalmıştır. Buradan hareketle, 1950-1952 döneminde ithalat %100'lük bir artış kaydederken ihracat %37 oranında artabilmıştır. Dolayısıyla dış ticaret açığı aynı yılın ihracat gelirlerinin %50'sini aşmış ve sonuçta yoğun bir ödemeler dengesi sıkıntısına girilmiştir. Dış ticaret açıkları 1950'den 1956'ya kadar büyüyerek devam etmiştir. Hükümetin elindeki döviz rezervleri bir iki yıl içinde bitince ithalatın liberasyonundan Eylül 1953'te vazgeçilmiştir.

- Bu programın işleyen tek tarafı dış kaynaklı sermaye kullanımıydı. Türkiye resmi dış yardımlar, ithalatçı kredileri ve diğer ticari krediler, yabancı sermaye girişi yoluyla ithalatı artırabilirdi; yani sadece ithalat artışı ve giren yabancı sermayenin getirdiği teknolojiyle dışa açılabilirdi. Buna Marshall yardımlarından gelen traktörlere ilişkin Türk lirasıyla ödemeler eklenmelidir. T.C. Merkez Bankasında, kullanımı ABD ismine bağlı "karşılık paralar fonu" kuran bu yardım programı resmi yardımlarla dışa açılmanın diğer bir yönünü oluşturmuştur. ABD'ye Türkiye için de bir güç kaynağı yaratmıştır.

- 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de, yeni toprakların tarıma açılması sağlanmış, çiftçinin ürettiği buğday dünya fiyatları üstünde satın alınırken tüketicilere bu fiyat artışı yansıtılmamış, tarımda makineleşmenin hızlandırılması sağlanmış ve dış yardım alınarak özellikle traktör ithalatının büyük ölçüde arttırılması sağlanmış, ziraat bankası kaynaklarından çiftçiye ucuz ve bol kredi verilmiştir (Tokgöz, 1997: 116).

- Demokrat Partiye göre para politikası büyümeyi kolaylaştırmalı büyümenin önünü kesmemeliydi. Hükümet programlarında enflasyonist bir mali politika izlenmeyeceği vurgulanmıştı ancak deflasyonist bir politikanın da iktisadi ve mali kaynakları verimsizleştireceği düşünülüyordu. DP, başlangıçta para politikasına ihtiyatlı yaklaşırken dış kaynaklardan bekleneni alamayınca Merkez Bankası kaynaklarını kullanmaya yönelmiştir. Tedavüldeki para miktarı 1950 yılında 900 milyon lira iken, 1951 yılında 1048 milyon, 1952 yılında 1146 milyon, 1953'te 1333 milyon, 1954'te 1379 milyon TL'ye çıkmıştır. 1950-54 yılları arası para arzı artsa da iç üretimdeki artışlar ve dış yardım bir destek görevi üstlendiğinden fiyat artışları keskin değildir. 1954 yılı sonrasında para artışı ivme kazanırken reel gelirdeki artışın yavaşlaması ve toplam kaynaklardan gelişme harcamalarına ayrılan payın azalması enflasyonu körüklemiştir. Piyasadaki para miktarı 1954 yılına göre büyük bir sıçrama yaparak 1955'te 1805 milyona, 1956'da 2322 milyona, 1957'de 2936 milyona yükseldi. 1958'de 3052 milyon, 1959'da 3406 milyona çıkmıştır (Singer, 1971: 335). 10 yıl zarfında tedavüldeki para miktarı 4 misli artmıştır. Sonuçta DP gevşek bir kredi politikası uyguladı. Bu bağlamda 1950 yılında 1275 milyon lira olan

banka kredileri 1957 yılında 7787 milyon lirayı, 1960’da 9522 milyon lirayı bulmuştur (Shaw, 1975: 408).

– DP bütçenin yatırım yönüne öncelik vererek gereksiz harcamalardan bütçeyi arındırmak istemiştir. Bunun için cari harcamaları azaltarak, yatırım harcamalarını artırmayı bu yolla iktisadi sanayileşmeyi sağlamayı hedeflemiştir. Dönemin siyasetçileri, planlamaya karşıydı ama bütçeyi bir plan gibi kullanmak istemiştir. Bu çerçevede yeni iktidar yeni fikir ve görüşlerinin yansımalarını hazırladığı 1951 yılı bütçesinde vermiştir. 1951 yılı bütçesi DP tarafından birlik, samimiyet, genellik ve tasarruf ilkeleri ışığında hazırlanmış yapıcı ve millet yararına bir bütçe olarak nitelendirilmiştir. Bütün devlet hizmetlerinin görülmesinde en yüksek tasarruf zihniyeti ile hareket edilerek devlet harcamalarını minimize etmek ve ekonomik yapıya uygun ve gerçek anlamda denk bir bütçe hazırlamayı hedeflemişlerdir (DP, 1951: 87). Bu amaçla, gider bütçesini ikiye ayrılarak cari ve yatırım ödenekleri olarak ayrı cetvellerde düzenlenmiştir. DP döneminde bütçe hemen her yıl açık vermiştir. Şöyle ki 1950-53 yılları arasında ve 1955 yılında bütçe açığı tahmin edilmiş diğer yıllarda ise bütçeler Meclis’te denk onaylanmıştır. Bütçe açıkları ilk yıllarda tahmin edilenden daha düşük miktarlarda gerçekleşmiştir. Bütçenin ilk kez onaylandığı 1954 yılında ise Demokrat Parti iktidarı döneminin en büyük bütçe açığını vermiştir. 1956 ve 1957 yıllarında bütçe açıkları artmıştır. 1958 yılında İstikrar Önlemleri’nin etkisiyle bütçe açığı biraz azalsa da 1959 yılında tekrar yükselmiştir (Ahmad, 1994: 156).

Tablo 1: 1950-1960 Arası Bütçe Göstergeleri (Milyon TL)

Yıllar	Harcamalar	Gelirler	Açık	Vergi Gelirleri
1950	1495.6	1448.8	-46.8	1242.1
1951	1626.3	1683.8	57.6	1271.5
1952	2302.3	2293.7	-9.1	1588.3
1953	2354.3	2337.0	-17.3	1853.3
1954	2637.7	2468.8	-168.9	2094.8
1955	3394.3	3288.7	-105.6	2481.7
1956	3577.4	3395.0	-182.2	2815.5
1957	4256.2	4060.0	-196.2	3271.4
1958	5087.2	4932.3	-154.9	3868.7
1959	6914.2	6572.3	-341.9	5376.2
1960	7128.6	6701.9	-426.7	5876.9

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)

– Bu dönemde bütçe açıklarının ana nedeni etkin bir vergi sisteminin oluşturulamamış olmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2000: 88). Dönemin hükümetleri, artan vergi hacmine rağmen siyasi nedenlerle vergi gelirlerini artırma yoluna gitmemiştir. İlk yıllarda bütçenin finansmanında emisyonla karşıydılar, vergi

sistemini finansman aracı olarak kullanacaklarını ifade ediyorlardı. Ancak, dış kaynaklara dayanmayı tercih etmişlerdir.

Söz konusu dönemle ilgili temel makro ekonomik göstergelerin seyri için aşağıdaki Tablo 2'den yararlanılabilir.

Tablo 2: 1950-1960 Arası Makro Ekonomik Göstergeler

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi	Enf. Oranı (%)	Kişi Başı GSMH (TL)	GSMH Cari Fiyatlarla	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1950	285,7	263,4	-22,3	--	420,0	9,694	4,044	1,419	4,232
1951	402,1	314,1	-88,0	3,0	493,5	11,644	5,216	1,574	4,855
1952	559,9	362,9	-193,0	6,8	546,6	13,389	5,967	1,785	5,637
1953	532,5	396,1	-136,4	6,3	623,4	15,607	7,023	2,115	6,470
1954	478,4	334,9	-143,5	12,0	615,4	15,915	6,119	2,475	7,320
1955	497,6	313,3	-184,3	9,9	721,8	19,117	7,455	3,055	8,608
1956	407,3	305,0	-102,3	13,2	818,1	22,047	8,654	3,671	9,722
1957	397,1	345,2	-51,9	19,6	1059,9	29,310	12,287	4,642	12,381
1958	315,1	247,2	-67,9	11,8	1229,0	35,000	14,583	5,883	14,534
1959	470,0	353,8	-116,2	18,8	1481,6	43,670	16,288	7,897	19,485
1960	468,2	320,7	-147,5	2,9	1549,3	46,664	17,668	8,046	20,951

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler, 1923-2006

Tablodan da görüleceği üzere ihracat rakamları 300 milyon \$ civarında seyrederken ithalat 500 milyon \$'ı geçmiştir. Buna bağlı olarak da dış ticaret dengesi sürekli açık vermiş ve bu açık 1952'de doruk noktasına ulaşmıştır. Buna karşılık aynı dönemde GSMH ve Kişi Başı GSMH sürekli bir artış eğilimine girmiştir. Ayrıca 1950-1960 döneminin son zamanlarına baktığımızda hizmetler sektörünün tarım sektörüne göre yaklaşık 4 puan önde olduğu görülmektedir. Ancak istihdamdaki pay açısından tarım sektörü elbette ki hizmetler sektörünün önüne geçmektedir. Tablo da dikkat çeken bir başka nokta ise, yıllık fiyat artış hızının 1955 yılındaki düşüşüdür. Bu düşüşün temel sebebi olarak 1955 yılında tarımsal üründe ortaya çıkan bolluk gösterilebilir.

4.1. 1958 İstikrar Programı

1950'lerin sonlarına gelindiğinde özellikle ilk yarından itibaren ekonomide yaşanan sıkıntının etkileri alenen hissedilir olmuştur. Tarımda ilk senelerdeki başarının yakalanamaması, kamu harcamalarındaki sürekli artışlar, dış ticaret açıkları, KİT'lerin zararları ve uluslararası arenadaki istem dışı gelişmeler dönemin hükümetini polemikli bir durumla karşı karşıya getirmiştir. Tüm bu oluşumlar yeni bir istikrar paketini mecburi kılmıştır. Sonunda Ağustos 1958'de bunalımda bulunan ekonomik durumu düzeltmek için bir istikrar paketi oluşturulmuştur. İsmine 1958 Stabilizasyon Paketi denilen istikrar programı çerçevesinde dolar TL karşısında 2,2 kat değerlendirilen, dış ticaret kontrolleri sınırlı ölçüde gevşetilmiş, KİT ürünlerine zam yapılmış ve böylece hem 600 milyon dolarlık dış borç ertelenmiş hem de 359 milyon dolarlık yeni kredi taahhüdü yapılmıştır (Taş, 1995: 371). Hükümet bu dönemde çoklu kur rejimini genelleştirerek TL'yi fiilen %68,9 oranında devalüe

etmiştir. Ayrıca program kapsamında para basma kısıtlanırken banka kredileri de dondurulmuştur. Dış ekonomik ilişkilerde de tıkanıklık aşılmış ve o dönemde ödeme zamanı gelmiş olan 400 milyon dolarlık borcun ödemesi ertelenmiştir. Aynı dönemde OECD’den 359 milyon dolarlık kredi sağlanırken Cumhuriyet tarihinde ilk borç konsolidasyonu yürürlüğe girmiştir (Tokgöz, 1997: 128). 3 Eylül 1953’te hükümet dış ticarete liberal politikalar uygulamaktan vazgeçtiğini bildiren bir açıklama yapmış, Eylül ayında 4/1360-1361 Sayılı Kararname ile dış ticaret ve kambiyo rejimlerindeki serbesti kaldırılmış ve 1954 Temmuz ayındaki 4/3321 Sayılı Kararname ile de yeni kontrol ve sınırlamalar getirilmiştir. 22 Temmuz 1954’te ise, yurt dışına çıkan ülke vatandaşlarının döviz kontrolüne bağlı olacağı açıklanmıştır. Serbest ticaret rejiminin giderek artan açıklara yol açması ve dış yardımların ve kredilerin sağlanmasında karşılaşılan güçlükler bu tür tedbirleri zorunlu hale getirmişti. Ekonomide devlet müdahalesini eleştirerek iktidara gelen DP, 1956 yılında Milli Koruma Kanunu’nu yeniden yürürlüğe koyarak (Kazgan vd., 1999: 247) iç ve dış ticarete fiyat kontrollerine gitmiştir. Faiz oranları yükseltilmiş, ticari banka kredileri sınırlandırılmıştır. Kimi malların ihracatına ve kimi döviz girişi sağlayan işlemlere prim ödenmeye başlanmıştır. Böylece 1960 yılına kadar sürecektir olan fiili çoklu kur uygulamasına geçilmiştir. 1958’de Türkiye’nin vadesi geçmiş 256 milyon dolar tutarında birikmiş borcu bulunuyordu. Bu borçları ödemedikçe ne uzun vadeli program kredilerinin artma, ne de kısa vadeli ticari kredilerle günü idare imkânı vardı.

Türkiye, 1958 Ağustos ayında IMF güdümünde (baskılarıyla) bir istikrar programı uygulamayı kabul etmiştir. 420 milyon dolar tutarında borcu ertelendi ve 395 milyon dolar taze kredi verilmiştir (Kazgan, 2002: 90). 4 Ağustos 1958’de alınan istikrar önlemleri ile TL %68.9 oranında devalüe edilmiş ve 1 dolar = 2.80 TL’den 1 dolar = 9 TL’ye yükselmiştir. 4 Ağustos 1958’de fiilen yapılan devalüasyon, ancak iki yıl sonra 1960 Ağustos ayında resmileştirilmiştir (Karluk, 1997: 509). Milli Koruma Kanunu uygulamaları fiilen durdurulmuştur (Akşin vd., 2000: 204). Bunun yanı sıra uygulanan istikrar programında; Merkez Bankası kredilerinin sınırlandırılması ve kamuya açılan kredilerin belli bir düzeyi aşmaması, KİT üretimi ve hizmetlerinin fiyatlarının yükseltilmesi, faiz oranlarının yükseltilerek esnekleştirilmesi ve ekonominin gereklerine göre hükümetçe gerek görüldükçe değiştirilebilmesi ve mevduat munzam karşılıklarının değiştirilmesinde hükümete yetki verilmesi konuları yer alıyordu. Bu şartlar dahilinde de, dış borçların ödenmesine kolaylıklar getirilecek ve dış kredi sağlanacaktı. Bu uygulamalara rağmen 1956-1961 arasında, kamu açıkları GSMH’nin ortalama %3’ü kadarken fiyat artışları sürdü, stagflasyon yaşanmıştır, ekonomi ciddi bir daralmaya girmiştir. 1958 istikrar tedbirleri ile dış kredilerin açılması ve ithalatın artması sonucunda ekonomi yeniden canlanmıştır. 1959’dan itibaren ihracat da artmaya başlamış ve dış ticaret hacmi yeniden genişlemiştir. Fakat ithalattaki artış, ihracattaki büyümenin üzerinde seyrettiğinden dış ticaret açıkları da artmıştır.

Sonuç olarak Türkiye ekonomisi açısından bir dönüm noktası teşkil eden 1950-1960 dönemine ilişkin şöyle bir çerçeve çizmek mümkündür (Kılıçbay, 1992: 112).

– İktisat felsefesi, ekonomide serbestleşme ve özel teşebbüse ağırlık verme yönündedir.

– KİT’lerin özel kesime devredilerek özel girişimin ekonomideki payının artırılmasına dönük ciddi başarılar sağlanamamıştır.

– 1950-1960 dönemi tüketici kesiminde ihtiyaç geliştiren ve talep yaratan bir dönem olmuştur.

– 1950-1960 dönemi belli alanlarda ekonomik alt yapı faaliyetlerine sahne olmasına rağmen bu dönemdeki alt yapı belli bir plan dahilinde gerçekleşmemiştir.

– DP döneminin özellikle ikinci yarısında; enflasyon dış ödeme sorunları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan devalüasyon olgusu gündem konusu olmuştur.

5. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Demokrat Parti dönemi Türkiye’de iktisadi alanda büyümenin ivme kazandığı Rostow’un işaret ettiği bir ‘take off’ dönemi olarak değerlendirilmektedir. Demokrat Parti, ekonomi ve maliye alanında büyük değişiklikler yaparak, işsizliği azaltmayı, bazı vergileri kaldırmayı, emekçilerin yaşam koşullarını iyileştirmeyi, işçilere grev hakkı vermeyi, köylülere üretim aracı ve ucuz kredi sağlamayı, boş devlet topraklarını dağıtmayı ayrıca, siyasi alanda özgürlükleri genişletmeyi vaat etmiştir.

1950’de Demokrat Parti’nin iktidar olmasından 1954 yılına kadar, dışa kapalı ve korumacı, içe dönük iktisat politikaları hızla terk edilmiş, serbest dış ticaret rejimi benimsenerek, dış pazarlara yönelik bir kalkınma anlayışı izlenmiştir. Ancak, ithalat artışının dış açıkları kronik hale getirmesiyle, ekonomik yapı dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına dayanarak ayakta durabilen bir duruma gelmiştir. Kronikleşen dış açıkların finanse edilme biçimi ise döviz bağımlılığı koşullarının yaratılma sürecini hızlandırmada büyük rol oynamıştır. Bu yıllarda her yıl dış açık verilmeye başlanmasına rağmen ülkeye verilen dış yardımlar döviz kıtlığı koşullarının oluşmasını bir süre engellemiştir. Bu süreç ise ileride döviz bağımlılığını giderek belirgin hale getirmiştir. 1954 yılından itibaren gerek dış ticarete gerek tarım sektöründe meydana gelen tıkanmalar sonucunda tarıma ve dış ticarete dayalı sanayileşme politikası terk edilerek, yerine sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar tercih edilmiştir. Türkiye bu dönemden itibaren iç pazara yönelik, tüketim malları üretimini ön plana çıkaran bir ithal ikameci sanayileşme sürecinde yol almaya başlamıştır.

İthal ikameci sanayileşmenin uygulandığı, dönemin ikinci yarısında da enflasyon oranı düşürülememiş, dış ticaret açıkları kapatılamamıştır. 1958 yılına doğru Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı dış yardımların gereken düzeyde sürdürülebilmesi için bir istikrar programının uygulanması gerektiğini ileri

sürmüştür. Türkiye dış yardımların kesilmesini göze alamadığından 4 Ağustos 1958’de istikrar programını uygulamaya koymuştur. Programla devalüasyon yapılmış, dış ticaret rejimi yeniden düzenlenmiş, para arzı kontrol altına alınmış, KİT ürünlerinin fiyatları yükseltilmiştir. Ancak bu yıllarda devalüasyon ve KİT fiyatlarının yükseltilmesi fiyatlar genel seviyesinin hızla yükselmesine yol açmış, fiyat artışları 1959 yılında da devam etmiştir. Dolayısıyla DP döneminde Türkiye ekonomi politliğinde yeni arayışların olduğu hatta kısmen yeni politikaların meydana getirildiğini söylemek mümkündür. Ancak sosyo-ekonomik politikalarını belli bir program dahilinde yapmayan DP hükümeti devletin ekonomideki yerini küçültme ve özel sektöre öncülük verme çabalarında kısmen başarı sağlamıştır. Tarım sektöründe önemli gelişmeler sağlayan devletin bu alandaki payı ve etkinliği artan bir seyir izlemiştir. 10 yıllık iktidar döneminin ikinci yarısından itibaren istikrarsızlık vuku bulmuş ve ağır bir bunalım sürecine girilmiştir. DP Türkiye’nin gerçeklerini ve kapitalizmin ve uluslararası işbölümünün değişen ilişkiler yumağını yeterince değerlendirememiştir. DP, CHP’nin ardından daha aceleci, atak politikalar izleyerek; dış borçlanmaya ve yabancı sermayeye dayalı büyüme politikasını benimsemiştir. Yabancı sermayeye geniş teşvikler sağlayarak, dış borçlara dayanarak ithalatı genişletmiştir. Dış ticaret açıklarının büyümesi ekonomiyi bunalıma sürüklemiştir. Ülke ithalata ve dış kaynaklara kısmi olarak bağımlı hale gelmiştir. Bu bağlamda DP kamu harcamalarını kullanarak hızlı büyüme amacını sürdürmüştür. Bu politikanın finansmanını Merkez Bankası kısa vadeli fonları sağlamıştır. 1950-1960 yılları arasında uygulanan ekonomi politikası sonucunda tarım kesimi hızlı makineleşme ve ürün fiyatlarının desteklenmesi ve yeni alanların üretime açılmasıyla köklü değişime uğramıştır, kırsal kesim pazara açılmıştır ve kentleşme süreci başlamıştır. Sanayide temel tüketim mallarının yerli üretimi sürecine özel sektör de katılmıştır. Asıl gelişme ulaşım ve diğer hizmet kesimlerinde olmuştur. Ancak artan GSMH’den devlete gelir olarak giden pay artmamıştır. Vergi konusunda yatay ve dikey adaleti sağlayacak düzenlemeler yapılmamıştır. Dış borçlanma ve emisyon uygulamaları kısa sürede etkisini göstererek enflasyon, dış ödeme güçlükleri ve işsizlik ile karşı karşıya kalan Türkiye’de dönem ekonomik bunalımın, siyasi bunalıma dönüşmesiyle askeri bir idare ile kapanmıştır. Bu çerçevede, siyasi istikrarsızlık, kısmi olarak katı politika yapma şekli, iktisadi alanda dönemin özellikle ikinci yarısındaki sıkıntılar, etkin bir harcama-vergi düzeninin sağlanamamış olması Demokrat Parti iktidarının sonunu hazırlamıştır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1994). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-80*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Akşin, S. ve diğerleri (2000). *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Albayrak, M. (2007). "Demokrat Parti Döneminde Milli Korunma Kanunu Uygulamaları (1955-1960)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 67-68-69, Cilt: XXIII, ss.1-20.
- Altan, M. (2006). *Darbelerin Ekonomisi*, Hemen Kitap, İstanbul.
- Boratav, K. (1995). *İktisat politikaları:1980-1994*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:13, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Burçak, R. S. (1979). *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)*, Ankara.
- Çelebi, E. (2001). "Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı:3,s.59.
- D.P. (1951). *Yeni İktidarın Çalışmaları*, 22 Mayıs 1950–1 Ağustos 1951, Ankara.
- Dağlı, N. ve Aktürk, B. (1988). *Hükümetler ve Programları*, TBMM Yayınları, Ankara.
- DİE (2003). İstatistik Göstergeler 1923-2002. Ankara: T.C. Başbakanlık DİE Yayınları, No. 2790.
- Doğan, M. (1957). *Adnan Menderes Konuşmaları*, Cilt.1-2, Ekicigil Matbaası, İstanbul.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yayınevi, Ankara.
- İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (1973). *Türk Ekonomisinin 50 Yılı*, Fatih Yayınevi, İstanbul.
- Karluk, R. (1997). *Türkiye Ekonomisi-Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Kartal C., B. (2003). " Türk Siyasal Hayatında Beyaz İhtilal 1950 Seçimleri", *Atatürk Dergisi*, Cilt.3, Sayı:4, s.278.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Bs., İstanbul.
- Kazgan, G. (1999). *Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.
- Kazgan, H. ve diğerleri (1999). *Osmanlı’dan Günümüze Türk Finans Tarihi 2. Cilt-Cumhuriyetten Günümüze*, İMKB Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G. (1988). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

- Kevenek, Y. ve Yentürk, N. (2000). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 10. Baskı. Ankara.
- Kılıçbay, A. (1992). *Türk Ekonomisi*, Ankara.
- Kongar, E. (1998). *21. Yüzyılda Türkiye*, 11.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kuyucuklu, N. (1986). *Türkiye İktisadı*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Maliye Bakanlığı (1995). *Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1995)*, (Ankara: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, gözden geçirilmiş ikinci baskı).
- Rozaliyev, Y. N. (1978). *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri*, Onur Yayınları. Ankara.
- Sanal, T. (2002). *Türkiye’nin Hükümetleri*, Sanal Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Savcı, B. (1970). “ 27 Mayıs Dinamiğinden Yönelimler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, Cilt:25, Sayı:2, s.3.
- Sertel, Y. (1999). *Türkiye’de Dışa Dönük Ekonomi ve Çöküş*, Alan Yayıncılık, 1. Baskı. İstanbul.
- Shaw, S. (1975). “ History of the Ottoman Empire and Modern Turkey”, Vol:2, *Cambridge*, London.
- Singer, M. (1971). “ The Economic Advance Of Turkey 1938-1960”, *Turkish Economic Society Pub.*, İstanbul.
- Şahin, H. (1995). *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, 5. Baskı, Bursa.
- Talas, C. (1992). *Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Taş, R. (1995). “ Türk Mali Sisteminin Uzun Dönem 1923-1980 Gelişiminin yapısı ve Oransal Analiz Yöntemleriyle Değerlendirilmesi”, *A.Ü. SBS Dergisi*, Cilt:50, s.355-382.
- Taş, M. (2004). “Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı:76, s.1.
- TBMM Tutanak Dergisi (1950). *Devre: IX*, Cilt:1, TBMM Basımevi, Ankara.
- Tokgöz, E. (1997). *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Topuz, H. (1972). *Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- TÜİK (2007). *İstatistik Göstergeler 1923-2006*. Ankara.
- Ulus, *Büyük İsmet İnönü*, 16 Mayıs 1950.
- Ulus, *Yeni Bir Devir Açılıyor*, 21 Mayıs 1950.
- Yücel, M. S. (2001). *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları–10, İstanbul.
- www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP19.htm. (Erişim Tarihi: 10.05.2010).